

Voorjaarsfenologie van Spreeuwen *Sturnus vulgaris*

Rob G. Bijlsma

Dat zijn me nu nog eens aardige vogels.*

*Jac P. Thijssse, *Het Vogeljaar* (1938): 69

Een Spreeuw is een Spreeuw is een Spreeuw, zou je denken. Niets is minder waar. Toen ik in 1990 in Drenthe kwam wonen, kreeg ik daar de Spreeuwen gratis bij. Die wapperende vleugeltjes op mijn dak, het gerommel eronder, je zou er vrolijk van worden. Het omringende land was nog grotendeels in handen van reguliere boeren die wisten hoe ze de zaak kort moesten houden en bemesten. Goed nieuws voor Spreeuwen, te meer daar de appelboomgaard bij mijn huis vrijelijk zijn appels mocht verliezen. Voedsel in overvloed. Was het daarom dat ik ze het hele jaar door zag, zij het in de wintermaanden minder exuberant van levensstijl want meestal zang noch balts?

In 1992 verhuisde ik naar een houten huis midden in het bos, enkele km verderop. Ook daar Spreeuwen. Die kwamen af op de spechtengaten in de beuken en de gaten onder het rieten dak. Door ajeto-nestkasten te maken en op te hangen wist ik de stand zelfs nog wat op te krikken. Maar hier dook al gelijk een verschil op met de Spreeuwen van mijn vorige huis: na de broedtijd verdween het drukke volkje, en dan moest ik wachten tot na de winter alvorens de drukteschoppers weer in de toppen van de beuken gingen wapperen en pieuwen en snavelklepperen en schetteren. Deze vogels heb ik hinderlijk gevolgd in de tijd dat we gezamenlijk gebruik maakten van de Bokkenleegte. Hun aankomst in het voorjaar, aangekondigd met de mooist mogelijke fluituithaal ‘pieeeeeeuw’, was iets waar ik naar uitkeek.⁴⁸ Doordat Spreeuwen nogal extravert zijn, kon ik goed bijhouden hoeveel er waren, welke vogels gepaard waren (zitten gezellie naast elkaar) en waar ze gingen nestelen (Bijlsma 2013). Vooral de vroege ochtend was daar geschikt voor, want Spreeuwen zijn matineus en op hun best (in termen van reuring) in de eerste paar uren daglicht. Daarna vertrokken ze vaak urenlang naar het omliggende grasland.

Aankomst op de bosbroedplaats

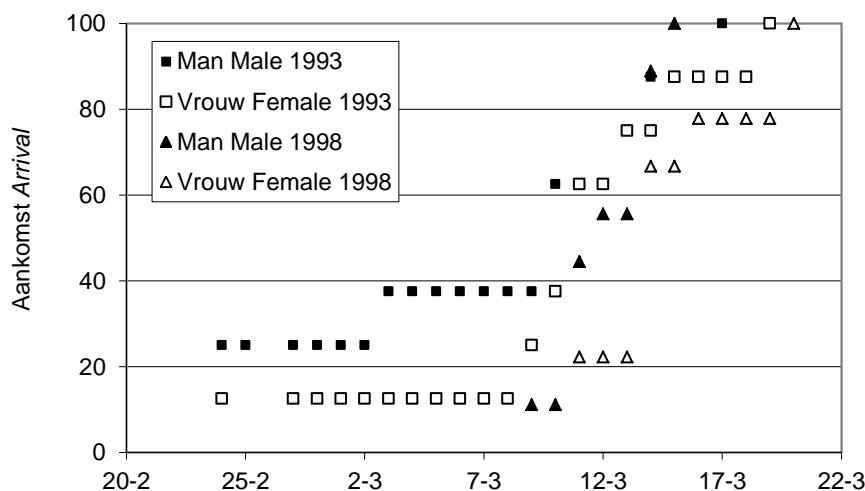
In twee jaren heb ik de cumulatieve bezetting van nestplaatsen en paarvorming van Spreeuwen rond mijn huis goed bijgehouden. In 1993 arriveerden de eerste Spreeuwen op 24 februari (een paar en een solitaire man), maar duurde het tot 17 en 19 maart voordat alle mannen resp. vrouwen op de broedplaats zaten. In 1998 was de binnenkomst later, maar verliep deze voor beide geslachten sneller (Tabel 1, Figuur 1). De verschillen in het moment waarop 100% van de vogels aanwezig én gepaard waren, beliep tussen 1993 en 1998 uiteindelijk maar twee dagen voor de mannen en één dag voor de vrouwen. Ook in de gemiddelde start van de eileg was weinig verschil: 15 april in 1993, tegen 17 april in 1998 (Tabel 1).

⁴⁸ De beschrijving van Thijssse (1938: 69) is ongeëvenaard: ‘Het mooiste is een langgerekt gefluit, dat in kracht en toonhoogte langzaam toeneemt en stijgt, om zacht en voorzichtig weer af te nemen tot het geheel verdwenen is.’ ... ‘een geluid, voor ieder, die er eenmaal opgelet heeft, onafscheidelijk verbonden aan lauwe lentelucht, ontluikende knoppen en opgeborgen winterjassen.’

Tabel 1. Samenvattende gegevens van seksespecifieke aankomst en eileg van Spreeuwen op de Bokkenleegte, Berkenheuvel, in 1993 en 1998. De temperatuur in °C is die van Eelde (bron: KNMI). *Basic data on sex-specific arrival and start of laying of Starlings breeding at Bokkenleegte, western Drenthe, in 1993 and 1998. Temperature in °C for Eelde, northern Drenthe (source: KNMI).*

Jaar Year	1993	1998
Gemiddelde temperatuur <i>Mean temperature</i>		
Januari	0.4	1.5
Februari	-0.3	3.0
Maart	0.2	3.0
Aankomst <i>Arrival</i>		
Eerste man <i>First male</i>	24 februari	9 maart
Laatste man <i>Last male</i>	17 maart	15 maart
Eerste vrouw <i>First female</i>	24 februari	11 maart
Laatste vrouw <i>Last female</i>	19 maart	20 maart
Aantal <i>Number</i>	8	9
Start eileg <i>Onset of laying</i>		
Eerste <i>First</i>	14 april	16 april
Gemiddeld <i>Mean</i>	15 april	17 april
Aantal <i>Number</i>	2	9

Tussen het moment waarop alle mannetjes én vrouwtjes waren gearriveerd en het begin van de eileg verstreken ongeveer vier weken. In die periode was het eerst een drukte van belang met achtervolgingen, geschetter en gedoe bij nestholtes en nestkasten. Pas wanneer de paarvorming grotendeels rond was, nam de zangactiviteit iets af en begon ik te merken dat er in de nestholte overnacht werd (wat ook in het najaar plaatsvond bij solitair of duogewijs overnachtende Spreeuwen langs het Wapserveld; Bijlsma 2013b). In 1993 zag ik overnachten als paartje in een holte voor het eerst op 19 maart (ongeveer ruim drie weken na aankomst), maar mogelijk dat het eerder op andere plekken gebeurde (ik kon niet alle nesten tegelijk in de gaten houden). Overdag vertrokken de Spreeuwen vaak urenlang naar graslanden in de omgeving, maar in de namiddag en avond keerden ze stevast terug om hun nestplek opnieuw te claimen.

Figuur 1. Cumulatieve binnenkomst van Spreeuwen, gesplitst naar sekse, op de broedplaats Bokkenleegte in Berkenheuvel in 1993 (8 paren) en 1998 (9 paren). *Cumulative sex-specific arrival of Starlings on the breeding site of Bokkenleegte, western Drenthe, in 1993 and 1998.*

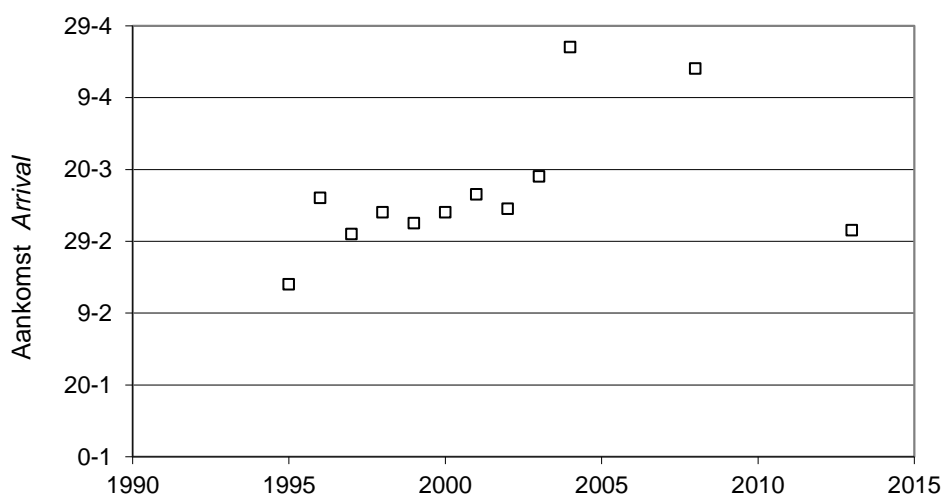
De tragere bezetting van broedplaatsen in 1993, ondanks een vroege start, viel samen met aanhoudende koude in de nawinter van dat jaar (Tabel 1). Dit leidde ertoe dat de uiteindelijke volle bezetting van de broedlocatie maar nauwelijks eerder was dan in 1998, een jaar dat de aankomst veel later begon maar een sneller verloop kende. In beide gevallen hadden de paren vervolgens voldoende tijd voor paarvorming en nestbouw.

Aankomst in dorpen

Op het moment dat de broedplaatsen op Bokkenleegte normaliter nog leeg waren, in januari en februari, zaten er in Diever al volop Spreeuwen te zingen zodra het weer enigszins redelijk was. Doordat ik te weinig in Diever kom, en dan vaak ook nog op de verkeerde tijdstippen, weet ik niet zeker of deze vogels er de hele winter te vinden zijn. Vermoedelijk wel, want verspreid in mijn opschrijfboekjes staan zingende Spreeuwen voor december, januari en februari geboekt. De aantallen zijn echter kleiner dan de omvang van de broedpopulatie, wat aangeeft dat vermoedelijk slechts een deel van de broedvogels er 's winters de broedplaatsen bezoekt. Het verschil met de bosspreeuwen is echter opvallend: waar de dorpelingen jaarrond van Spreeuwen kunnen genieten, moet ik in het bos wachten tot – meestal – begin of half mei voordat de eerste opduiken. Let wel: in het verleden, want na 2004 is zelfs dat niet meer aan de orde. De Spreeuwen zijn verdwenen uit de bossen rond Bokkenleegte.

Verlating van de aankomst in de tijd

Mettertijd leken de Spreeuwen van Bokkenleegte steeds later op de broedplaatsen te arriveren. Dat proces was al zichtbaar toen de Spreeuwen nog daadwerkelijk broedvogel waren (1995-2003), en de uitbijters daarna betroffen solitaire mannen die het even probeerden alvorens af te nokken (in 2013 verscheen er tot mijn verbazing op 4 maart een zingende man, maar die was helaas binnen een kwartier weg). De geleidelijke verlating van de aankomst van broedvogels in bossen had niets van doen met het weer in de voorafgaande winter (geen verband althans met het vorstgetal van IJnsen, noch met voorjaarstemperaturen).

Figuur 2. Voorjaarsaankomst van de eerste Spreeuw op de Bokkenleegte (Berkenheuvel) in 1995-2013; deze locatie telde vanaf 2004 geen broedparen meer. *First arrival date of*

Starlings on a breeding site in woodland in western Drenthe in 1995-2013 (y-axis: 60 = 1 March); no breeding between 2004 and 2013.

Discussie

Dorpsspreeuwen bleken zich in Drenthe anders te gedragen dan bosspreeuwen: de eerste zijn gedurende de winter geregeld op de broedplaatsen te vinden, de bosjongens zijn daarentegen echte seizoensarbeiders die de broedplaats alleen bezoeken als er gebroed moet worden (maar zie Bijlsma 2013b, voor najaarsbezoeken aan nestplaatsen die dan fungeren als slaapplekken). Dat Spreeuwen in verstedelijkt gebied op/in de buurt van de broedplaatsen blijven (of althans een deel van de Spreeuwen), is al veel langer bekend (Stewart 1977, Feare 1984). Het zou te maken kunnen hebben met concurrentie om nestplaatsen, maar waarom dat in verstedelijkt gebied méér een factor van betekenis zou zijn dan in bos, ontgaat me. Weliswaar wordt af en toe gesuggereerd dat Spreeuwen in bossen en stadsparken een ‘pain in the ass’ kunnen zijn vanwege hun agressieve inpikgedrag van nesten van Grote Bonte Specht *Dendrocopos major* en Boomklever *Sitta europaea* (Mazgajski 2000, Smith 2006) en onderlinge competitie voor nestplaatsen (Feare 1984), maar of dat verschillend is voor Spreeuwen in bossen en steden is me niet duidelijk. Geschikte nestplaatsen kunnen een schaars goed zijn, en gezien de felle vechtpartijen rond Bokkenleegte (bos) en in Diever (dorp) kan dat voor beide type habitats opgaan. Hier zou een kartering van het nestenaanbod (en de geschiktheid van holtes als broedplaats, want lang niet alle boomholtes voldoen aan de eisen van een nestholte) op zijn plaats zijn.⁴⁹ Het leent zich bovendien goed voor experimenten waarbij het aanbod van nestholtes wordt gemanipuleerd (zie Mazgajski 2000). Of wintergebruik van nestplaatsen afhangt van de afstand tot voedselgebieden, lijkt voor de hand te liggen maar niet in een Drentse setting. Zowel voor de Spreeuwen van Bokkenleegte als die in Diever waren er graslanden binnen 1 km van de broedplaats waar kon worden gefoerageerd (in de literatuur worden veel grotere afstanden genoemd: van enkele km tot >20 km, zie het dat ook die studies impliceren dat grasland binnen enkele kilometers van de slaapplek een pre is; Peach & Fowler 1989, Clergeau & Fourcy 2005).

⁴⁹ Voor de vierkante km rond mijn huis heb ik daar gegevens over, te weinig vooralsnog om in perspectief te kunnen zetten. Het merendeel van de natuurlijke nestholtes bleek ongeschikt als broedplaats.

Foto 1. Zicht op de verlate broedplaats Bokkenleege op Berkenheuvel, 10 februari 2013, waar deze studie plaatsvond (Foto: Rob Bijlsma). Het huis met naastliggend beukenbos vormden tot tien jaar geleden een levendige broedplaats van Spreeuwen. *View of former breeding site of Starlings in woodland, Bokkenleege in western Drenthe, the scene of this study and up to ten years ago a lively place with Starlings nesting in the adjacent beech forest and in the house.*

De steeds latere bezetting van broedplaatsen in het bos in de loop van de tijd bleek een slecht teken: uiteindelijk verdween de Spreeuw er als broedvogel. Uit onderzoek van Kluijver (1933) en Verheyen (1969) is gebleken dat eerstejaars Spreeuwen later op de broedplaatsen aankomen, en ook later met broeden beginnen (indien al), dan volwassen vogels. Zou het kunnen zijn dat de geleidelijke verlating van de aankomst op bosbroedplaatsen een gevolg is geweest van een stijgend aandeel eerstejaars binnen de lokale populatie?⁵⁰ Bij roofvogels wordt een hoog aandeel onvolwassen vogels in de broedpopulatie gebruikt als middel om tijdig alarm te slaan. Waar soorten of populaties onder druk staan, krijgen jonge vogels – die anders lang op hun beurt hadden moeten wachten - een kans zich te vestigen als broedvogel omdat er meer plekken openvallen (Bijlsma 1993, Ferrer *et al.* 2003, Balbontin *et al.* 2003). Toegegeven: Haviken en arenden doen er langer over om volwassen te worden dan

⁵⁰ Overigens zij opgemerkt dat de Britten veronderstellen dat de afname op hun eiland voor een belangrijk deel wordt gedreven door een toegenomen wintersterfte onder eerstejaars vogels, maar de regionale variatie in sterfte was er groot (op andere plekken bleek sterfte van volwassen vogels belangrijker; Freeman *et al.* 2007). Het lastige met modellen is: er komt altijd wel wat uit, en het hangt sterk af van wat je erin stopt (dat nog los van alle aannames, waarvan we maar moeten geloven dat eraan is voldaan; van dat laatste ga ik niet voetstoots uit).

Spreeuwen, maar misschien werkt het systeem bij Spreeuwen op dezelfde manier. Helaas, we weten niets van de populatieopbouw van Spreeuwen, en al helemaal niet of dat verschilt voor Spreeuwen broedend in bossen of in dorpen en steden. Hoe dan ook: het is interessant te zien dat kleine veranderingen in gedrag van Spreeuwen, zoals een vertraging in de timing van de bezetting van broedplaatsen terwijl de weersomstandigheden in nawinter en voorjaar daar geen aanleiding toe vormen (Bijlage 1), als signaal kunnen worden gebruikt om een trendverandering te zien aankomen. Met een slimme manier van werken, zoals het bijhouden van individueel gemerkte deelpopulaties, zijn veranderingen niet alleen adequater op te merken, maar wordt tegelijk de zoektocht naar de achterliggende oorzaken vergemakkelijkt. Met tellen alleen redden we het niet.

Dank

Hulp bij de waarnemingen kreeg ik van Cees Beunder en Maria Quist. De Bokkenleege is eigendom van Natuurmonumenten; de vorige bewoner had geklaagd dat er weinig vogels meer zaten (vanwege de rovers), maar dat viel erg mee. Het is een uitstekende onderzoeksplek, waar de spannende gebeurtenissen nauwelijks zijn bij te houden.

Summary

Bijlsma R.G. 2013. Spring phenology of Starlings *Sturnus vulgaris*. Drentse Vogels 27: .

In the small village of Diever, western Drenthe, Starlings were present throughout the year, including winter time. Singing Starlings were recorded here during fine weather in January or February, usually close to previous nesting sites. This behaviour contrasted with Starlings nesting in nearby forests, where Starlings were absent except for the breeding period. Arrival dates in 1993 varied here between 24 February and 17 March for males and between 24 February and 19 March for females; in 1998 arrivals for males were between 9 and 15 March, for females between 11 and 20 March. The extended arrival schedule in 1993 was probably due to low temperatures in January through March (monthly means resp. 0.4, -0.3 and 0.2°C in 1993, compared to 1.5, 3.0 and 3.0°C in 1998). Despite the extensive arrival time in 1993, mean onset of laying in 1993 was two days earlier than in 1998 (Table 1).

Between 1995 and 2003, first arrival dates gradually became later and later. Delayed arrival was paralleled by a decline in breeding numbers; the local study population was lost in 2004. Since then, Starlings were absent from the forested study site in early spring, and if a singing male was still recorded, then often late in spring, unpaired and for a short period of time only (no more than a day, usually gone within 15 minutes).

Literatuur

Balbontin F., Penteriani V. & Ferrer M. 2003. Variations in the age of mates as an early warning signal of changes in population trends? The case of the Bonelli's eagle in Andalusia. *Biol. Conserv.* 109: 417-423.

Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt & Co., Haarlem.

Bijlsma R.G. 2013a. Lokale trends en broedprestaties van Nederlandse Spreeuwen *Sturnus vulgaris* in de afgelopen eeuw. *Drentse Vogels* 27: .

Bijlsma R.G. 2013b. Paarsgewijs en solitair overnachten van Spreeuwen *Sturnus vulgaris* buiten de broedtijd. *Drentse Vogels* 27: .

Clergeau P. & Fourcy D. 2005. Effects of landscape homogeneity on starling roost distribution. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 110: 300-306.

Ferrer M., Penteriani V., Balbontin J. & Pandolfi M. 2003. The proportion of immature breeders as a reliable early warning signal of population decline: evidence from the Spanish imperial eagle in Doñana. *Biol. Conserv.* 114: 463-466.

Freeman S.N., Robinson R.A., Clark J.A., Griffin B.M. & Adams S.Y. 2007. Changing demography and population decline in the Common Starling *Sturnus vulgaris*: a multisite approach to Integrated Population Monitoring. *Ibis* 149: 587-596.

Kluijver H.N. 1933. Bijdrage tot de biologie en de ecologie van den Spreeuw (*Sturnus vulgaris vulgaris* L.) gedurende zijn voortplantingstijd. Veenman & Zonen, Wageningen.

Mazgajski T.D. 2000. Competition for nest sites between the Starling *Sturnus vulgaris* and other cavity nesters – study in a forest park. *Acta Ornithol.* 35: 103-107.

Peach W.J. & Fowler J.A. 1989. Movements of wing-tagged Starlings *Sturnus vulgaris* from an urban communal roost in winter. *Bird Study* 36: 16-22.

Smith K.H. 2006. The implications of nest site competition from starlings *Sturnus vulgaris* and the effect of spring temperature on the timing and breeding performance of great spotted woodpeckers *Dendrocopos major* in southern England. *Ann. Zool. Fenn.* 43: 177-185.

Thijssse J.P. 1938, vierde druk. Het vogeljaar. Schoonderbeek, Laren.

Verheyen R.F. 1969. Arrival at the breeding area, maturity for breeding and onset of laying according to age in the Starling population (*Sturnus v. vulgaris* L.) of Lower and Middle Belgium. *Gerfaut* 59: 378-384.

Adres: Doldersummerweg 1, 7983 LD Wapse, rob.bijlsma@planet.nl

Bijlage 1. Eerste aankomst van mannetjes Spreeuwen op de broedplaats Bokkenleegte, Berkenheuvel, in 1993-2003. Uitgezet tegen de gemiddelde temperatuur te Eelde voor februari en maart (bron: KNMI) en vorstgetal van IJnsen. *First arrival date of male Starlings on a breeding site in woodland in western Drenthe between 1993 and 2003, with mean temperature in northern Drenthe in February and March and frost index (expressing severity of winter, after IJnsen).*

Jaar	Vorstgetal	Februari	Maart	Eerste aankomst
<i>Year</i>	<i>IJnsen</i>	°C	°C	<i>First arrival date</i>
1993	8.0	2.0	4.6	24 februari
1994	13.9	0.1	6.2	3 maart
1995	7.5	5.5	4.3	17 februari
1996	47.7	-1.6	1.8	13 maart
1997	31.2	5.3	6.3	3 maart
1998	4.6	6.0	6.8	9 maart
1999	12.7	2.2	6.6	6 maart
2000	3.6	5.3	6.2	9 maart
2001	8.6	3.3	3.7	14 maart
2002	9.4	6.3	6.4	10 maart
2003	18.4	0.4	6.3	19 maart